

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Хмельницька обласна військова адміністрація
Хмельницька обласна рада
Департамент освіти і науки Хмельницької обласної військової адміністрації
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Хмельницька обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Державний архів Хмельницької області

ДУХОВНІ ВИТОКИ ПОДІЛЛЯ: КРАЄЗНАВЦІ В ІСТОРІЇ КРАЮ

*(присвячена 100-річчю Національної спілки
краєзнавців України)*

*Матеріали
XV всеукраїнської науково-практичної конференції*

м. Хмельницький,
14 травня 2025 р.

Хмельницький – 2025

УДК 7:93(477.43/44)(063)
ББК 85.03(4Укр-4Хме), 215.1
Д 85

*Друкується за рішенням вченої ради
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол № 8 від 28 серпня 2025 р.)*

Д 85 Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячна 100-річчю Національної спілки краєзнавців України): матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 трав. 2025 р.). Хмельницький: ХГПА, 2025. 375 с.

Редакційна колегія: *Голова – Шоробура І.М.,* в.о. ректора ХГПА, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент НАПН України, д.пед.н., професор; *заступник голови – Галус О.М.,* проректор з наукової роботи ХГПА, заслужений діяч науки і техніки України, дійсний член Української академії акмеологічних наук, д.пед.н., професор; *члени редколегії – Адамський В.Р.,* доцент кафедри суспільних дисциплін ХГПА, к.і.н., доцент; **Біницька О.П.,** проректор з економічних питань ХГПА, к.е.н., доцент; **Бучківська Г.В.,** декан гуманітарного факультету ХГПА, д.пед.н., професор; **Ворник М.М.,** проректор з міжнародної діяльності ХГПА, к.пед.н., доцент; **Дарманська І.М.,** декан факультету початкової освіти та філології ХГПА, д.пед.н., професор; **Зданевич Л.В.,** завідувач кафедри дошкільної педагогіки, психології та фахових методик ХГПА, д.пед.н., професор; **Пісоцька Л.С.,** декан факультету дошкільної освіти та психології ХГПА, к.пед.н., доцент; **Поліщук О.С.,** проректор з науково-педагогічної роботи ХГПА, д.філос.н., професор; *відповідальний редактор – Кришук Б.С.,* начальник наукового відділу, професор кафедри педагогіки ХГПА, к.пед.н., професор.

Рецензенти:

Григоренко О. П. – д.і.н., професор (м. Хмельницький)
Комарницький О. Б. – д.і.н., професор (м. Кам'янець-Подільський)
Гальчак С. Д. – д.і.н., професор (м. Вінниця)

© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2025
© Кравчук К.Г., художнє оформлення, 2025
© Автори статей, 2025

**Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю
Національної спілки краєзнавців України)**

Матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 14 травня 2025 р.)

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Шоробура І. Краєзнавчий складник в освітньо-науковій діяльності Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії	5
Прокопчук В. Український комітет краєзнавства і його вплив на краєзнавчий рух другої половини 20-х – початку 30-х років ХХ століття	12
Завальнюк О. Наукові студії доцента Ю. Хоптяра про Ярмолинеччину – вагомий внесок у сучасне історичне краєзнавство Поділля	27
Завальнюк К., Зелінський Р. Сергій Гальчак – видатний діяч сучасного краєзнавчого руху	37
Хоптяр Ю. Спогади про декана Л. В. Баженова	42
Гриценко А. Віктор Степанович Прокопчук – краєзнавець та історик	49
Олійник М. Становлення краєзнавчого руху на Поділлі	61
Чабан К. Каталог «Книга Хмельниччини» Хмельницької ОУНБ як літопис краєзнавчого руху в області у ХХІ столітті	65
Єсюнін С. В'ячеслав Коренів – художник, педагог, музеєзнавець, директор Кам'янець-Подільського (Хмельницького) обласного краєзнавчого музею	69
Адамський В. Хмельницька обласна організація НСКУ у січні-травні 2025 року	78
Трембіцький А. Євген Данилович Назаренко – подвижник українського краєзнавства	98
Медвідь Ф., Чорна М., Красун А. Національно-патріотичне виховання молоді в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України засобами історико-культурного туризму (до 100-річчя Національної спілки краєзнавців України)	105
Бочуля М. Історико-краєзнавчі дослідження студентства Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії	113

СЕКЦІЯ 1

Розвиток краєзнавства на Поділлі. Краєзнавці та краєзнавчі організації

Поділля у контексті суспільно-політичних трансформацій ХХІ ст.

Діяльність краєзнавчих осередків України та Хмельниччини в умовах воєнного стану. Краєзнавчі дослідження: історія та сучасність

Адамський В., Островий В. Краєзнавчий гурток у Проскурівському педагогічному технікумі у 1920-х роках	125
Зелінський Р. Літин на сторінках «Подільських єпархіальних відомостей»	132
Івахова К. Музично-педагогічна біографістика Хмельниччини як краєзнавча проблема	137
Ільїнський В. Геральдично-генеалогічні розвідки Євгена Даниловича Назаренка	147
Комарніцький О. Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців України у 2010-2022 рр.: основні результати діяльності.	154
Кравчук О. Союз земельних власників і сільких господарів Подільської губернії (кінець 1917 – 1918 рр.)	162

**Духовні витоки Поділля: краєзнавчі в історії краю (присвячена 100-річчю
Національної спілки краєзнавців України)**

Матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 14 травня 2025 р.)

Романюк О. Краєзнавчі досягнення Дунаєвеччини в період незалежності України	186
Сердуніч Л. Загадка зниклого села	194
Трембіцький А. Краєзнавчі дослідження Модеста Левицького	203
Черняк В. Поділля на шпальтах часопису «Краї» наприкінці XIX століття..	210

СЕКЦІЯ 2

Відомі краєзнавчі та краєзнавчі організації Поділля

Балабуст Н., Ващук Н. Юрій Блажевич – відомий науковець, освітянин, дослідник історико-етнографічної та духовно-релігійної спадщини Поділля-Хмельниччини	214
Блажевич Ю. Краєзнавці Хмельниччини – лауреати обласної Премії імені Володимира Гериновича	224
Борисов В. Світлана Анатоліївна Коржик: творчий шлях краєзнавиці, науковиці і волонтерки	229
Будзінський І. Патріарх старожитностей із села Балин на Дунаєвечині Степан Трохимович Колісник	237
Григоренко В., Григоренко О. Петро Якович Слободянюк: з Україною в серці, з любов'ю до рідного краю	244
Захар'єв (із Ватралів) В. Дослідник Голокосту і політичних репресій на Дунаєвечині Ілля Францович Будзінський	258
Коржик С. Літописець Поділля: Володимир Борисов	267
Красносілецький Д. Творча діяльність та громадська активність Валерія Куфльовського	277
Крушельницький М. Краєзнавець і кримінолог Йосип Осецький: особистість ученого	285
Кулибчук В. Дослідник історії Шепетівщини – Олександр Леонідович Лукашенко	295
Куфльовський В. Краєзнавець Гжимайло – літописець Красилюва	301
Лазаренко В. Костянтин Завальнюк – відомий краєзнавець Поділля	316
Левандовська Л. Краєзнавчі дослідження Леона Ігнація Бялковського у праці «Поділля в XVI столітті. Соціально-економічні обриси»	319
Лисий А. Відомий краєзнавець Поділля Валентин Пилипович Воловик	328
Слободянюк П. Мистецька біографістика Катерини Івахової як краєзнавчий метод	336
Соловей М. Віктор Берека – очільник післядипломної педагогічної освіти Хмельниччини: основні напрями діяльності (2014–2019 рр.)	348
Яблонська Д. Професор Олександр Завальнюк: науково-краєзнавчі дослідження з історії Поділля та Південно-Східної Волині 1917–1921 рр. ...	357
Яблонський В. Наукова спадщина Івана Стасюка: актуальність та перспективи подальших досліджень	368

Максим Бочуля,
(м. Хмельницький)

Історико-краєзнавчі дослідження студентства Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

Стаття узагальнює історико-краєзнавчі дослідження студентів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, які охоплюють різні періоди історії Поділля. Розглядаються праці, присвячені видатним діячам, соціально-політичним процесам, місцевим подіям та сучасним викликам, зокрема російській агресії. Підкреслюється значення студентських досліджень для поглиблення знань про регіональну історію та збереження національної пам'яті.

Ключові слова: дослідження, історія, краєзнавство, Поділля, студенти, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія.

Історико-краєзнавчі дослідження, що проводяться студентами Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, набувають особливої значущості з огляду на низку вагомих факторів. В умовах тривалої російської агресії першочерговим завданням постає зміцнення національної ідентичності та патріотичного виховання серед молодого покоління, де глибоке розуміння історії та культурної спадщини рідного краю відіграє ключову роль. Заглиблення студентів у локальну історію не лише сприяє більш глибокому розумінню загальнонаціональних історичних процесів, розкриваючи їхні специфічні регіональні прояви та взаємозв'язки, але й є важливим для збереження та популяризації унікальної історико-культурної спадщини Хмельниччини – невід'ємної складової національного багатства країни. Залучення студентів до краєзнавчих студій є важливим чинником розвитку їхніх дослідницьких навичок, здатності до критичного аналізу та вміння працювати з різноманітними історичними джерелами. Знання, отримані в процесі таких досліджень, мають потенціал для ефективної інтеграції в освітній процес, збагачуючи зміст навчальних дисциплін та формуючи у студентів глибоку повагу до історії власного регіону.

Метою статті є висвітлення основних напрямів та результатів

**Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю
Національної спілки краєзнавців України)**

Матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 14 травня 2025 р.)

історико-краєзнавчих досліджень, проведених студентами Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії протягом останніх років.

Студенти Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії активно займалися краєзнавчими дослідженнями, серед яких були: М. Бочуля [1; 2; 3; 4], А. Вермінська [5], Л. Гоцій [6], Р. Мазур [7; 8; 9], М. Сівак [11], В. Хоптяна [12], В. Шевчук [13], О. Якубовська [14; 15].

Науковий доробок М. Бочулі є значущим та різноплановим внеском у дослідження історії Подільського краю, охоплюючи широкий спектр періодів та аспектів його розвитку. Його праці вирізняються не лише широтою обраних тем, але й глибоким, скрупульозним аналізом різноманітних джерел, що дозволяє йому відтворювати цілісну та багатогранну картину минулого цього важливого регіону України. Завдяки його дослідженням, історія Поділля постає не як статичний набір фактів, а як динамічний процес, що формувався під впливом різноманітних політичних, соціальних та культурних чинників.

Одним із важливих періодів в історії Поділля, що привернув пильну увагу дослідника Максима Бочулі, стала епоха національного піднесення початку ХХ ст. Аналізуючи діяльність видатного українського діяча, голови Центральної Ради М. Грушевського на шпальтах офіційної газети Подільської губернії «Поділля» у буремному 1918 р. М. Бочуля розкриває складну та драматичну боротьбу за становлення української державності в умовах жорстокої більшовицької окупації та агресивної іноземної інтервенції. Дослідник детально показує, яким чином офіційний друкований орган губернської влади доносив до широких верств населення державницьку позицію лідера української революції, його глибоку критику російського імперіалізму та далекоглядне бачення майбутнього незалежної України. Особливу увагу приділено висвітленню питання скликання Українських Установчих Зборів, вшануванню пам'яті молодих героїв, полеглих під Крутами, та активної діяльності Малої Ради під мудрим головуванням М. Грушевського. Цей аналіз дає чітке уявлення про надзвичайно важливий та складний етап національно-визвольної боротьби на Поділлі, де ідеї самостійності проникали в суспільну свідомість, незважаючи на зовнішні та внутрішні загрози [3, с. 77–80].

Поряд із дослідженням героїчного періоду Української революції, наукові інтереси М.Бочулі охоплюють і вивчення багатовікової культурної спадщини Подільського краю. Його глибокий та всебічний аналіз археографічної експедиції великого Т. Шевченка на Поділлі у 1846 р. є безцінним внеском у розуміння тісного духовного та творчого зв'язку національного генія з цим мальовничим регіоном України. Дослідник з великою ретельністю відтворює детальний маршрут подорожі поета, розкриває основну мету експедиції, організованої Імператорським археографічним комітетом, яка полягала у зборі цінних фольклорних та історичних матеріалів, а також підкреслює величезне значення цієї подорожі для збагачення наукових знань про унікальні народні звичаї, численні історичні місця та різноманітні пам'ятки Подільського краю, включаючи його духовну перлину – Почаївську Лавру. М. Бочуля майстерно аналізує не лише фінансові аспекти цієї важливої культурної місії та її широке географічне охоплення, що включало ключові зупинки у багатьох населених пунктах Вінницької та Хмельницької областей, але й глибокий вплив побаченого та почутого на подальшу творчість великого Кобзаря. Дослідник справедливо наголошує, що ця насичена місячна мандрівка не лише значно розширила світогляд Т. Шевченка, але й потужно сприяла пробудженню національної свідомості українського народу та дбайливому збереженню його багатой культурної пам'яті, ставши, безперечно, важливим кроком у всебічному дослідженні української історії та самобутньої культури [1, с. 11–14].

Водночас, науковий інтерес М. Бочулі не обмежується лише героїчними та культурно значущими сторінками історії Поділля, але й охоплює трагічні епізоди, пов'язані з жорстокими радянськими репресіями. Особливо особистим і болючим для дослідника стало скрупульозне дослідження архівної справи Й. Г. Скорубського, простого уродженця Юринецького повіту, який у 1929 р. був безпідставно звинувачений у абсурдних злочинах – контрабанді та шпигунстві на користь Польщі, адже ця справа напряму стосувалася його родини. Це глибоке та неупереджене дослідження жажливих механізмів політичних переслідувань тоталітарного режиму стало для М. Бочулі не лише науковим пошуком, але й спробою осягнути трагедію власної сім'ї.

Ретельно вивчаючи пил архівних матеріалів, М. Бочуля розкриває всю сфабрикованість висунутих проти невинної людини звинувачень, очевидну упередженість слідства та кричущу абсурдність винесеного йому жорстокого покарання – вислання до Північного краю. Це важливе наукове дослідження є не лише відновленням справедливості щодо конкретної жертви репресій, яка мала родинні зв'язки з дослідником, але й слугує потужним нагадуванням усьому суспільству про трагічні наслідки панування тоталітарної ідеології та про надзвичайну важливість неухильного дотримання принципів законності та захисту прав кожної людини [2, с. 377–383].

Порівняно з широким хронологічним охопленням та різноманітністю тематики досліджень М. Бочулі, які простягалися від вивчення культурної спадщини Поділля XIX ст. до аналізу трагічних сторінок радянських репресій XX ст. та державотворчих процесів періоду Української революції, студентки Л. Гоцій та В.Шевчук сфокусували свою увагу на більш конкретному та обмеженому часовому відрізку. Їхні наукові інтереси зосередилися на періоді Української революції 1917–1921 рр., а саме на 1918 р. досліджуючи соціально-політичну ситуацію на мікрорівні – через призму криміногенної обстановки та процесу становлення правоохоронних органів у окремих повітах Подільської губернії. Такий підхід дозволяє глибоко зануритися в місцеві реалії епохи та виявити специфічні особливості функціонування влади та суспільства в умовах революційних змін.

Л. Гоцій у своїй науковій статті проводить детальний аналіз криміногенної обстановки, що склалася в Літинському повіті на початку 1918 р. Цей період характеризувався послабленням центральної влади УНР та зростанням анархії. Ґрунтуючись на ретельному дослідженні архівних документів того часу, автор відтворює тривожну картину різкого зростання злочинності в повіті. До переліку зафіксованих правопорушень належали численні збройні напади на маєтки землевласників, зухвалі пограбування цукроварень та приватних будинків у різних сільських населених пунктах. Ліза наводить конкретні приклади кримінальних дій, що свідчать про масове застосування вогнепальної зброї злочинцями та випадки жорстоких самосудів, до яких вдавалися місцеві селяни, зневірені у здатності влади

забезпечити правопорядок. Така ситуація була прямим наслідком політичної нестабільності, частой зміни влади та значних труднощів у формуванні дієздатних підрозділів народної міліції на місцях [6, с. 168–172].

Натомість В. Шевчук у своєму дослідженні зосереджується на вивченні процесу формування та особливостей функціонування народної міліції в сусідньому Ямпільському повіті навесні 1918 р. Цей період розпочався після звільнення Поділля від більшовицьких військ і характеризувався спробами нової української влади налагодити мирне життя та забезпечити правопорядок на звільнених територіях. Робота В. Шевчук детально аналізує кадровий склад новостворених правоохоронних органів, їхню організаційну структуру, рівень озброєння та основні завдання, що стояли перед повітовою та міською міліцією. Авторка досліджує рішення Ямпільського надзвичайного земського зібрання щодо затвердження штатного розпису міліційних підрозділів та визначення розмірів заробітної плати правоохоронців різних рангів. Водночас, у статті чітко простежуються проблеми, з якими зіткнулася молода українська держава у процесі розбудови правоохоронної системи, зокрема хронічне недостатнє фінансування та неналежне забезпечення міліціонерів необхідним озброєнням та обмундируванням, що значно ускладнювало ефективне виконання ними своїх важливих обов'язків із забезпечення громадського порядку та боротьби зі злочинністю у повіті [13, с. 172–174].

Р. Мазур досліджував революційні процеси на Поділлі 1917 р. аналізуючи спогади місцевого лідера більшовиків О. Снегова та архівні матеріали. Снегов описує Поділля початку XX ст. як аграрний регіон зі слабкою промисловістю та малоземеллям селян. Революційні події найбільш активно розгорталися у Вінниці, де спочатку домінували ліберальні сили, а потім поступово зростав вплив Рад робітничих і солдатських депутатів, у боротьбі за більшовизацію яких О. Снегов відіграв важливу роль. Він детально описує формування більшовицького осередку на Поділлі, його зв'язок з військовими частинами Південно-Західного фронту, що становило основний більшовицький потенціал, та критикує недооцінку національного питання та роботи на селі. О. Снегов робить висновок про слабку підтримку більшовиків серед

**Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю
Національної спілки краєнавців України)**

Матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 14 травня 2025 р.)

селянства Поділля, що змушувало їх орієнтуватися на революційно налаштованих військових [8, с. 80–83].

Інше дослідження стосується життєвого шляху Роуз Песотта, уродженки містечка Деражня на Хмельниччині, яка емігрувала до США та стала впливовою діячкою жіночого профспілкового руху в першій половині XX ст. Автор підкреслює важливість профспілкового руху в умовах важкої праці іммігрантів у США 1920-1930-х рр. Дитинство Песотта в Російській імперії, її навчання та зацікавленість суспільно-політичним життям, а також короточасна участь в анархістському підпіллі сформуvalи її світогляд. Емігрувавши до США, вона швидко включилася в профспілкову діяльність, зробивши значну кар'єру в Міжнародній жіночій профспілці працівників швейної промисловості (ILGWU), де організовувала страйки та боролася за права робітників, зокрема латиноамериканців. Песотту було обрано віце-президентом ILGWU. Її ідентичність формувалася під впливом анархістських ідей та єврейського походження. Її життєвий шлях є прикладом боротьби за соціальну справедливість, а українське походження відіграло певну роль у її становленні [9, с. 356–360].

Р. Мазур досліджує історію села Мазники від XV ст. простежуючи його належність різним шляхетським родам та пояснюючи походження назви від ремесла виготовлення мазниць. Описується релігійне життя села через історію церкви Івана Предтечі XVIII ст. та розвиток освіти XIX ст. На початку XX століття село належало поміщику Скібневському, і революція 1917 р. спричинила виступи селян. У радянський період Мазники пережили колективізацію, Голодомор та німецьку окупацію під час Другої світової війни, згадується герой війни І. Токарчук. Післявоєнне відродження села завершилося будівництвом нової церкви у 1990 р. Особливу увагу приділено уродженцю Мазників, видатному історико-краєзнавцю Ю. Сіцінському, його науковій та громадській діяльності, включаючи заснування музею в Кам'янці-Подільському та дослідження Поділля. Згадуються його репресії та смерть. У 1999 р. в Мазниках відкрито музей на його честь. Автор наголошує на значенні вивчення історії таких невеликих населених пунктів для розуміння національної історії та збереження пам'яті про локальне минуле [7, с. 157–160].

М. Сівак у своєму дослідженні порівняно зі своїми колегами

зосереджується на виборах до Українських Установчих зборів у с. Райківці Проскурівського повіту. Автор наголошує на актуальності вивчення Української революції 1917–1921 рр. у контексті сучасних заперечень української державності. Він підкреслює недостатність досліджень виборчого процесу на рівні окремих населених пунктів. У статті аналізується перебіг виборів у Райківцях, починаючи з характеристики села за Ю. Сіцинським. Зазначається, що після падіння самодержавства в Райківцях активізувалося національне відродження, була створена «Просвіта», а навчання в школі переведено на українську мову. Детально розглядаються етапи підготовки та проведення виборів згідно з постановами Центральної Ради. Описано формування виборчих комісій, складання списків виборців та кандидатів, а також визначення дат голосування (14–16 січня 1918 р. на Поділлі). У Райківцях була створена дільнична виборча комісія № 45. До списку виборців було внесено 780 осіб, з яких проголосувало 423. Більшість голосів отримав блок українських соціалістів-революціонерів (57,4%), значну підтримку мав також польський список (28,8%). Автор робить висновок, що вибори до Української Конституанти стали важливим етапом національного державотворення для мешканців Райковець. Перемога українських соціалістичних партій засвідчила підтримку ідеї незалежної Української держави. Підтримка польського списку пояснюється етнічним складом населення села. Результати виборів були затверджені 22 січня 1918 р. Проскурівською повітовою комісією [11, с. 175–178].

О. Якубовська у своїй статті аналізує суспільно-політичну ситуацію у Вінницькому повіті навесні 1918 р., спираючись на аналітичні звіти повітового комісара В. Боржковського. Авторка підкреслює, що після вигнання більшовиків за допомогою австро-угорських військ, відновлення влади УНР відбувалося в складних умовах. Звіт Боржковського від 20 квітня 1918 р. свідчить про триваючу анархію, підживлювану самогоноварінням та озброєністю злочинних елементів, які тероризували села. Комісар наголошував на беспорядності місцевої міліції у вилученні зброї та необхідності військової допомоги для встановлення порядку. Значну дестабілізацію вносила присутність польських легіонів, дії яких, зокрема арешти українських посадовців, викликали обурення

**Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю
Національної спілки краєнавіців України)**

Матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 14 травня 2025 р.)

населення та призвели до збройних сутичок, що поширилися з Брацлавського повіту. Для врегулювання ситуації довелося залучати австрійські війська. Боржковський відзначав складнощі у виконанні законних розпоряджень через озброєність злочинців та випадки незаконних рішень місцевих органів влади. Він також звертав увагу на проблеми зі сплатою податків та складну ситуацію з продовольством через спекуляції. Комісар пропонував реформувати сільські управи, очистивши їх від кримінальних елементів. Насамкінець, Боржковський наголошував на ключовій ролі дієздатної міліції у відновленні правопорядку, вказуючи на брак кадрів та фінансування. Авторка статті робить висновок про нестабільність ситуації у Вінницькому повіті навесні 1918 р. через анархію, слабкість правоохоронних органів та невиконання законів, і констатує розуміння повітовим комісаром необхідності зміцнення міліції та залучення громадськості для стабілізації ситуації [15, с. 15–18].

Ця картина суспільно-політичної нестабільності на Поділлі 1918 р. контрастує з дослідженням життєвого шляху Олександра Дмитровича Степенка, педагога, історика та краєзнавця, чия діяльність припала на значно пізніший період. Стаття підкреслює його інтелігентність, мудрість та глибокі знання історії. Народжений у 1928 р. О. Степенко пережив складні часи Голодомору та Другої світової війни. Його педагогічна та наукова кар'єра була тісно пов'язана з Поділлям, зокрема з Кам'янець-Подільським педагогічним інститутом, де він пройшов шлях від асистента до доцента, зробивши значний внесок у розвиток історичної науки та краєзнавства регіону. Його дослідження охоплювали широке коло тем, від історіографії Русі України до історії міст і сіл Поділля. Окрім наукової діяльності, О. Степенко активно займався громадською роботою та вихованням студентів, заслуживши повагу колег та учнів. Його внесок у розвиток освіти та науки на Поділлі є беззаперечним, а його педагогічну справу продовжують нащадки. Таким чином, якщо дослідження Якубовської висвітлює складний та неспокійний період становлення української державності на Поділлі, то стаття про Олександра Дмитровича Степенка демонструє плідну діяльність інтелектуала, який присвятив своє життя служінню освіті та дослідженню історії рідного краю у значно стабільніший

Порівняно з дослідженнями студентів, які вивчали історичні події другої половини XIX–XX ст. на Поділлі, А. Вермінська та В. Хоптяна у своїх працях зосередилися на безпосередніх наслідках широкомасштабного вторгнення РФ в Україну.

А. Вермінська у своїй статті здійснює глибокий аналіз впливу широкомасштабної російської агресії на Хмельниччину, як один із регіонів України, що зазнав наслідків війни, та на освітню сферу держави в цілому. Авторка наголошує на тому, що військове вторгнення РФ є не лише актом агресії, але й черговою спробою послідовного знищення української національної ідентичності та самобутньої культури, що є продовженням багатовікової імперської політики Кремля. Анастасія детально розглядає методи, які використовує Росія для досягнення цієї мети, включаючи цілеспрямовані воєнні злочини проти цивільної інфраструктури, зокрема освітніх закладів, та запровадження на окупованих територіях системної політики «індоктринації». Ця політика включає створення так званих «таборів перекваліфікації» для українських вчителів, примусове вивчення російської мови дітьми, масове завезення російських педагогічних кадрів та насильницьке впровадження російських освітніх програм, що мають на меті спотворити світогляд молодого покоління українців. Авторка наводить конкретні приклади пропаганди, яка нав'язується дітям, та упередженого ставлення окупаційної влади до українських істориків та літератури, що не відповідають кремлівським наративам. Студентка констатує, що така освітня політика РФ є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, а Верховна Рада України справедливо розглядає дії окупантів щодо українських дітей як окремий акт геноциду. Насамкінець, авторка підкреслює значні зміни та численні ускладнення, що виникли в гуманітарній сфері освіти України в умовах жорстокої війни, але водночас висловлює обережний оптимізм щодо потенціалу для подальшого розвитку. Вона наголошує на нагальній необхідності консолідованого міжнародного засудження злочинної освітньої політики окупантів та невідворотності справедливого покарання винних, а також на важливості глибокого переосмислення та перегляду навчальних програм в Україні з урахуванням трагічного досвіду війни та

необхідності формування стійкої національної
ідентичності [5, с. 235–243; 10].

У свою чергу, В. Хоптяна у своїй емоційній та глибоко особистій статті розповідає про О. Хоптяного, колишнього студента Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, який з початком повномасштабного російського вторгнення без вагань став на захист рідної землі, вступивши до лав ЗСУ. Авторка з теплою описує Олександра як виваженого та спраглого до нових знань студента, чия активна громадянська позиція формувалася ще під час навчання в академії, зокрема через критичне осмислення російської пропаганди та глибоке розуміння історичних процесів. Хоптяний не лише виявляв незгоду з брехливими російськими наративами, але й активно діяв, долучившись до молодіжного крила партії «Європейська солідарність» та мережі освітніх центрів «Гончаренко центр», де працював з молоддю Хмельниччини, прагнучи поширювати українську мову та демократичні цінності. З початком широкомасштабної війни, Олександр, будучи студентом третього курсу, залишив навчання та став бійцем територіальної оборони Хмельниччини, а згодом вирушив на передову, де брав участь у запеклих боях на найгарячіших ділянках фронту, включаючи оборону Слов'янська, Харківський контрнаступ та визволення Херсонщини. Нині він служить пілотом FPV дрона у складі ударної групи БПЛА, де разом зі своїми побратимами ефективно знищує живу силу та бойову техніку російських окупантів, а також забезпечує прикриття плацдарму на лівому березі р. Дніпро. Авторка зазначає, що навіть у важких фронтових умовах Олександр знаходить час, щоб ділитися своїми глибокими історичними знаннями з побратимами, допомагаючи їм усвідомлювати власну неповторну національну ідентичність та важливість боротьби за незалежність України. За свою мужність та відданість Батьківщині О. Хоптяний був відзначений державними та місцевими нагородами. Після неминучої перемоги України він планує повернутися до активної громадської та політичної діяльності [12, с. 413–418].

Отже, історико-краєзнавчі дослідження студентів Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії демонструють широкий спектр наукових інтересів, охоплюючи різні періоди історії Поділля від XIX ст. до сьогодення. Аналіз діяльності

**Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю
Національної спілки краєнавців України)**

Матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 14 травня 2025 р.)

видатних постатей, вивчення соціально-політичних процесів, дослідження криміногенної ситуації та становлення правоохоронних органів у переломні моменти історії, а також фіксація трагічних наслідків російської агресії є важливими напрямками їхньої роботи. Студенти використовують різноманітні джерела, включаючи архівні документи, спогади, періодичні видання та наукові праці, що дозволяє їм глибоко досліджувати обрані теми. Їхні дослідження сприяють розширенню знань про історію рідного краю, збереженню національної пам'яті та осмисленню сучасних викликів. Таким чином, науковий доробок студентів є цінним внеском у краєзнавство Поділля та формування національної свідомості.

Список використаних джерел:

1. Бочуля М. Археографічна експедиція Тараса Шевченка на Поділлі. *Шевченко в полікультурному просторі: матеріали всеукр. наук.-практ. конф.* 2024. С. 11–14.
2. Бочуля М. Контрабанда на польському кордоні (1921–1929 рр.): дослідження діяльності Й. Г. Скорубського. *Історія міст і сіл Хмельниччини: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції.* 2024. Т. 2, № 1. С. 377–383.
3. Бочуля М. Михайло Грушевський на шпальтах газети «Поділля»: державотворчий контекст. *Регіональні студії української історії. Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції.* 2024. № 2. С. 77–80.
4. Бочуля М. Студентство у науковій спадщині Миколи Дарманського: візія дослідників. *Студентська молодь у науці: матеріали всеукраїнської студентської науково-практичної конференції.* 2024. С. 44–48.
5. Вермінська А. Н. Освітня політика окупаційної влади рф на території України. *Хмельниччина в контексті модернізаційних та трансформаційних процесів ХХ – початку ХХІ століття: матеріали всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції.* С. 235–243.
6. Гоцій Л. Кримінальні злочини в Літинському повіті у січні-квітні 1918 року. *Регіональні студії української історії. Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції.* 2024. № 2. С. 168–172.
7. Мазур Р. Історичний нарис села Мазники. Юхим (Євфимій) Сіцинський – подільський історик-краєзнавець, релігійний і громадський діяч (до 165-річчя від дня народження): мат. всеукр. наук.-практ. конф. 2024. С. 157–160.
8. Мазур Р. Революційні процеси на Поділлі 1917 р. у спогадах О. Снегова. *Регіональні студії української історії. Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції.* 2024. № 2. С. 80–83.

**Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю
Національної спілки краєнавців України)**

Матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Хмельницький, 14 травня 2025 р.)

9. Мазур Р. Роуз Песотта: від іммігрантки до лідерки профспілкового руху. *Історія міст і сіл Хмельниччини: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2024. Т. 2, № 1. С. 356–360.

10. Освіта України в умовах війни (2022 р.): Книга пам'яті / укладачі: І. Шоробура, О. Галус, Б. Кришук, В. Адамський, В. Островий, Н. Підгурська. Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2023. 131 с.

11. Сівак М. Вибори до Українських Установчих Зборів у с. Райківці Проскурівського повіту. *Регіональні студії української історії. Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. 2024. № 2. С. 175–178.

12. Хоптяна В., Адамський В. Олександр Хоптяний- студент-історик, який став захисником України. *Історія міст і сіл Хмельниччини: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2024. Т. 2, № 1. С. 413–418.

13. Шевчук В. Міліція Ямпільського повіту навесні 1918 року: кадровий склад та функціональна діяльність. *Регіональні студії української історії. Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. 2024. № 2. С. 172–174.

14. Якубовська О. Олександр Дмитрович Степенко в освітньому просторі Поділля. *Поділля і Південно-Східна Волинь: матеріальна та духовна культура краю: матеріали всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції*. 2024. № 1. С. 330–332.

15. Якубовська О. Суспільно-політичне становище Вінницького повіту навесні 1918 року. *Регіональні студії української історії. Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції*. 2024. № 2. С. 15–18.